

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУКУКИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

6 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 6, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 6, ISSUE 1

TOSHKENT-2021

Мундарижа

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ.
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

- 1. БЕКОВ Ихтиёр Рустамович**
СИЁСИЙ ПАРТИЯ ФРАКЦИЯЛАРИНИНГ ҚОНУН ИЖОДКОРЛИГИ
ЖАРАЁНИДАГИ ИШТИРОКИ.....8
- 2. ЮЛДАШЕВ Джахонгир Хайитович**
ФУҚАРОСИЗЛИККА ДОИР МУНОСАБАТЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ МИЛЛИЙ
ҚОНУНЧИЛИК НОРМАЛАРИНИ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРГА МУВОФИҚЛАШТИРИШ
МАСАЛАЛАРИ 16
- 3. МАХМУДОВ Алишер Абдусалимович**
ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ МУСТАҚИЛЛИГИ – ҚОНУН
УСТУВОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ГАРОВИ.....22

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ.
ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

- 4. ХОМИДОВ Элдор Олимович**
ДАВЛАТ ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ
АМАЛГА ОШИРИШ УСУЛЛАРИ.....28
- 5. БАРАТОВ Миродил Хомуджонович, КВИТКОВ Ярослав Михайлович**
ТАДБИРКОРЛИК ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИНИ КОДИФИКАЦИЯЛАШ
МАСАЛАЛАРИ ХУСУСИДА АЙРИМ ФИКР-МУЛОҲАЗАЛАР37

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

- 6. АБДУРАСУЛОВА Қумринисо Раимқуловна, ТОШПУЛАТОВ Акром Икромович**
МОДДИЙ ВА ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚНИНГ ЎЗАРО АЛОҚАДОРЛИГИ
(ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ ВА ЖИНОЯТ-ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ МИСОЛИДА) 43
- 7. САГДУЛЛАЕВ Фатхулла Шукруллаевич**
ҲОКИМИЯТ ЁКИ МАНСАБ ВАКОЛАТИ ДОИРАСИДАН ЧЕТГА ЧИҚИШ
ТУШУНЧАСИ ЮЗАСИДАН АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР51
- 8. АБДИКАДИРОВ Абдурахман Романович**
ТЕРГОВ ҲАРАКАТЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ИНСОН ҲУҚУҚ ВА
ЭРКИНЛИКЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШ.....57
- 9. ХАЛИЛОВ Акрам Утамуродович**
АККРЕДИТАЦИЯДАН ЎТУВЧИ ТАДҚИҚОТ ЛАБОРАТОРИЯЛАРИНИНГ
ҲУЖЖАТЛАР ТИЗИМИ62

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

10. САТТОРОВ Дилшод Юлдашевич

МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИНИ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ
АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ71

11. МАҲАМАТОВ Махмуд Махаматаминович

ЕВРОПА ИТТИФОҚИ МЕҲНАТ ҲУҚУҚИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ78

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

12. GAFUROVA Nozimakhon, ALMOSOVA Shahnoza

PRACTICAL ASPECTS OF THE CONCEPT OF THE RULE OF LAW.....84

13. АЧИЛОВА Лилия Илхомовна

ТУРИЗМ ВА МЕҲМОНХОНА САНОАТИДА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ:
ҚИЁСИЙ ТАҲЛИ92

14. ТОШМАТОВА Висола Икром кизи

ПАНДЕМИЯ COVID 19 И ЕЕ МЕРЫ В РАЗНЫХ СТРАНАХ МИРА99

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ. МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

БЕКОВ Ихтиёр Рустамович

Тошкент давлат юридик университети «Конституциявий ҳуқуқ» кафедраси
профессори в.б., юридик фанлари доктори
E-mail: ikhtiyorbekov@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5367-7523

СИЁСИЙ ПАРТИЯ ФРАКЦИЯЛАРИНИНГ ҚОНУН ИЖОДКОРЛИГИ ЖАРАЁНИДАГИ ИШТИРОКИ

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): БЕКОВ И.Р. СИЁСИЙ ПАРТИЯ ФРАКЦИЯЛАРИНИНГ ҚОНУН ИЖОДКОРЛИГИ ЖАРАЁНИДАГИ ИШТИРОКИ // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 6 (2021) Б. 8-15.

 6 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2021-6-1>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада сиёсий партиялар фракцияларининг қонунчилик жараёнидаги иштироки билан боғлиқ ҳуқуқий механизмлари тадқиқ этилган. Унда сиёсий партиялар фракцияларининг қонунчилик жараёнидаги иштироки босқичларга бўлиб ўрганилган. Олий Мажлис Қонунчилик палатасидаги сиёсий партиялар фракцияларининг қонунчилик фаолияти аниқ статистик рақамлар орқали таҳлил этилган. Мақолада сиёсий партиялар фракцияларининг қонунчилик жараёнида иштирокини такомиллаштиришга оид таклифлар билдирилган.

Калит сўзлар: Сиёсий партия, фракция, қонунчилик жараёни, Олий Мажлис Қонунчилик палатаси, қонун ижодкорлиги, қонун лойиҳаси, қонунчилик ташаббуси.

БЕКОВ Ихтиёр Рустамович

И.о. профессора кафедры Конституционное право ТГЮУ,
доктор юридических наук
E-mail: ikhtiyorbekov@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5367-7523

УЧАСТИЕ ФРАКЦИЙ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В ЗАКОНОДАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются правовые механизмы, связанные с участием фракций политических партий в законодательном процессе. Статья рассматривает участие фракций политических партий в законотворческом процессе разделяя на временные этапы.

Законодательная деятельность фракций политических партий в Законодательной палате Олий Мажлиса проанализирована на основе достоверной статистики. В статье приведены предложения по улучшению участия фракций политических партий в законодательном процессе.

Ключевые слова: Политическая партия, фракция, законодательный процесс, Законодательная палата Олий Мажлиса, законотворчество, законопроект, законодательная инициатива.

BEKOV Ikhtiyor

Associate professor of the department Constitutional law, Doctor of Law

E-mail: ikhtiyorbekov@gmail.com

orcid.org/0000-0001-5367-7523

PARTICIPATION OF POLITICAL PARTY FRACTIONS IN THE LAW-MAKING PROCESS

ANNOTATION

The article analyzes the legal framework for the participation of the factions of political parties in the legislative process. The participation of the factions of political parties is studied based on the period phases. The legislative activity of the factions of political parties in the Legislative Chamber of the Oliy Majlis is researched based on reliable statistical data. The article provides suggestions for improving the participation of the factions of political parties in the legislative process.

Keywords: Political party, fraction, legislative process, Legislative Chamber of the Oliy Majlis, lawmaking, bill, legislative initiative.

Маълумки, қонун чиқариш ваколати – замонавий парламентнинг ўзига хос “ташриф қоғози” бўлиб, унинг фаолияти барча бошқа йўналишлари ушбу асосий йўналишдан келиб чиқади, уни таъминлаш учун энг зарур шарт-шароитларни яратиш назарда тутилади. Тан олиш керакки, қонун чиқаришни амалга оширишда бошқа бирон-бир орган парламент ўрнини боса олмайди, чунки унинг табиати ва моҳияти, қўлланиладиган процедуралар, масалаларни ҳал қилиш шакллари ва усуллари бу парламент фаолиятининг хусусиятлари билан изоҳланади. Албатта, бу борада унинг вакиллик органи эканлиги хусусияти ҳам муҳим саналади.

Дунё миқёсида ҳам давлат ҳокимияти механизмида парламентларнинг роли ва нуфузи ортмоқда. Бу борада “Парламентаризмни ривожлантириш” халқаро форуми қабул қилган декларация гувоҳлик беради. Унда иқтисодиётнинг янги технологик тузилмасига ўтиш ва барчани тезкор рақамлаштириш билан боғлиқ тартибга солишнинг инновацион йўналишларини қонунчилик томонидан қўллаб-қувватлаш бўйича ҳаёт соҳалари, одамларнинг турмуш сифатини ошириш манфаатлари йўлида ахборот алмашиш ва уни муҳофаза қилишнинг умумий қоидалари ва ягона стандартларини шакллантириш, давлат бошқарувида рақамли технологияларни ривожлантириш, ижтимоий соҳани ислоҳ этишда яқин ҳамкорлик қилишда парламентлар фаолиятини доимий равишда мувофиқлаштириш зарурлиги таъкидланди [1].

Партия тузилмалари қонун ижодкорлигининг барча босқичларида, шу жумладан қонунни қабул қилиш зарурлигини, унга эҳтиёж мавжудлигини аниқлашда; қонунни тайёрлашда; қонунчилик ташаббуси ҳуқуқидан фойдаланишда; парламентнинг қўйи палатасида қонунни муҳокама қилиш ва қабул қилишда иштирок этади.

Бироқ, фракцияларнинг ушбу босқичлардаги фаоллигини ошириш масаласи ҳали-ҳануз долзарб бўлиб қолмоқда. Хусусан, биз томонимиздан ўтказилган сўровнома натижалари кўрсатишича, респондентларнинг **61,3 фоизи** Олий Мажлис қўйи палатасидаги сиёсий партиялар фракцияларининг фаоллигини бугунги кун талаблари даражасида эмас деб, иштирокчиларнинг атиги 11,8 фоизи бу фаолиятни ижобий деб баҳолаган. Респондентларнинг 20,7 фоизи бу борада етарли ахборотга эга эмаслигини ва 5,5 фоизи умуман маълумотга эга эмаслигини билдирганлар. Келтирилган рақамлар бу хусусда жиддий фикрлашга ундайди. Айниқса, 26 фоиздан зиёд сўров қатнашчиларига фракциялар фаолиятига оид ахборот етиб бормаётганлиги ташвишли бўлиб, парламент фаолиятини ОАВларда ёритиш борасида жиддий

муаммолар борлигини кўрсатади.

Сиёсий партиянинг парламентдаги фаолияти хусусиятлари уларнинг ҳам сиёсий жараёнларнинг субъекти, ҳам сайлов жараёни субъекти эканлигида намоён бўлади. Ушбу вазиятларда сиёсий партияни давлат ҳокимияти вакиллик органининг таркибий қисми тарзида давлат-ҳокимият принципи асосида қонунийлаштириш амалга оширилади ва шу билан партия давлат ҳокимиятини амалга оширишга реал таъсир ўтказиш имкониятини қўлга киритади.

Парламент фракциялари ва маҳаллий вакиллик органидаги партия гуруҳларининг ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятида иштирок этиши улар фаолиятининг энг муҳим йўналишидир. Айнан ўз сиёсий мақсадлари ва вазифаларини, биринчи навбатда, қонунчилик соҳасида амалга ошириш қобилияти бу депутатлик бирлашмаси ва унинг аъзолари ишидаги касбий маҳоратнинг ёрқин кўрсаткичи ҳисобланади. Сиёсий партия фракциялари ўзларининг сиёсий устуворликларига мувофиқ қонунларни ўз аъзоларининг қонунчилик ташаббуслари асосида, шунингдек, қўмиталардаги вакиллари иштирокида қабул қилинишига интилишади.

Сиёсий партия фракцияларининг қонун ижодкорлиги жараёнида иштироки унинг энг асосий функцияси ҳисобланади. Қонун ижодкорлиги соҳасида давлат ҳокимияти органларининг долзарб ахборот ва билимга эга бўлган шахслар билан доимий ва тезкор ўзаро ҳамкорлигини талаб қилади. Бунда сиёсий партия фракциялари сиёсий йўналиши ва электоратдан келиб чиқиб, қонун ижодкорлигида ижтимоий ҳодиса ва жараёнларни ўрганиш ва таҳлил қилиш, ҳуқуқий тартибга солиш заруриятини вужудга келтириш функциясини амалга оширади.

Мазкур соҳа сўнги йилларда тадқиқотчилар томонидан изчил ўрганилмоқда. Хусусан, Е. Шульман [2], К. Джавакова [3], И. Чесноков [4], Б. Ойланд, С. Обольт, С. Хикс [5] каби олимлар сиёсий партиялар фракцияларининг қонун ижодкорлиги жараёнида иштирокини янада кенгайтириш бўйича конструктив таклифларни илгари сурмоқда.

Мазкур олимлар фикрларини умумлаштирган ҳолда айтиш мумкинки, фракцияларнинг қонун ижодкорлиги соҳасидаги фаолияти демократик жамият учун сайловчиларнинг вакиллиги институти сифатида кўп қиррали манфаатлар фонида энг ижтимоий самарали усул ҳисобланади.

Олий Мажлиснинг қонунчилик функциясини таҳлил этишда, ушбу функцияни тавсифлашда турли хил атамалар ишлатилишига эътибор бериш зарур. Жумладан: “қонун чиқарувчи функция”, “қонун чиқариш жараёни”, “қонун ижодкорлиги”, “ҳуқуқ ижодкорлиги” ва бошқалар [6]. Тадқиқотимиз таҳлили учун энг мақбул ибора “қонун ижодкорлиги” тушунчасидир. Ҳуқуқ ижодкорлиги нафақат қонунларни, балки бутун ҳуқуқни яратиш жараёнини акс эттиради, “ҳуқуқ ижодкорлиги” тушунчаси “қонун ижодкорлиги”га қараганда кенгроқ мазмунга эга бўлиб, бу тушунчаларни фарқлашга асос беради.

Профессор В.К. Бабаев қонун ижодкорлигини “қонун ижодкорлиги органида норматив ҳужжат лойиҳасининг расмий келиб чиқиши тартиби”, деб таърифлайди ва “қонунчилик ташаббуси, қонун лойиҳасини муҳокама қилиш, уни қабул қилиш ва эълон қилиш босқичларини” ажратиб кўрсатади [7]. Қонунчилик жараёни ушбу жараённинг ижодий томонига урғу беради, шунинг учун ушбу концепция қонунчилик ташаббускорлиги ҳуқуқига эга бўлмаган субъектлар – сиёсий партиялар томонидан амалга ошириладиган қонун лойиҳаларини ишлаб чиқиш ташаббусини ҳам қамраб олади. Бироқ, партиялар ўзларининг парламентдаги фракциялари орқали бундай ташаббускор сифатида ҳаракат қилишлари мумкин.

Маълумки, бундай ташаббус қонунни тайёрлаш ва қабул қилиш бўйича таклиф шаклида ёки қонун лойиҳасининг тайёр матнини тақдим этиш, киритиш шаклида бўлиши мумкин [8]. Б.Исмоиловнинг таъкидлашича, “қонун лойиҳаси билан қонун таклифи ўртасида фарқлар мавжуд бўлиб, улар бу сўзларнинг том маъносидан кўриниб турибди: биринчиси, бўлажак қонуннинг матни барча атрибутлари (преамбула, моддалар, параграфлар, нормаларнинг аниқ ифодаланиши ва ҳк), иккинчиси эса фақат ғояни илгари суришни назарда тутди. Албатта, қонун лойиҳасининг барча атрибутларини ўз ичига олган ҳолати яхшироғидир [9]”.

Конституция қонунчилик ташаббуси ҳуқуқига эга субъектларнинг доирасини белгилаб берган. Бизнинг фикримизча, қонунчилик ташаббуси субъектлари доирасини кенгайтириш зарурати мавжуд. Биринчидан, халқнинг ҳуқуқ яратиш борасидаги ташаббуси кенгайтириш тўғрисида, сиёсий партияларга ҳам бундай ташаббус ҳуқуқини бериш мақсадга мувофиқ. Оммавий қонунчилик ташаббуси институти, масалан, Австрия, Испания, Италия, Швейцарияда қўлланилади. Айниқса Швейцарияда охириги йилларда асосий қонунчилик ташаббуслари сиёсий партиялар томонидан киритилган [10].

Фикримизча, сиёсий партиялар янги қонунни қабул қилиш масаласини кўтариб чиқиши мумкин. Партиялар кўп сонли аъзоларга эга, улар одатдаги фуқаролар бирлашмасидан

кўра кўпроқ уюшган, улар инсон, моддий, ташкилий ва бошқа ресурсларга эга. Шу сабабли, қонунчилигимизга сиёсий партияларга янги қонунни қабул қилиш ёки амалдаги қонунларга ўзгартиришлар киритиш тўғрисида ташаббус кўрсатиш ваколатини бериш ҳақидаги қонун киритиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Шу соҳада бир қатор илмий тадқиқот ишларини эълон қилган олим К.Джавакова фикрича, сиёсий партия фракцияларининг прогнозлаштириш ва режалаштириш фаолияти қонун ижодкорлиги жараёнида

муҳим ўрин тутди [11]. Сиёсий партия фракцияларининг қонун ижодкорлик жараёнида прогнозлаштириш орқали иштироки илмий асосланган позицияларни ишлаб чиқишни талаб қилса, режалаштириш муайян норма ишлаб чиқишда фракция ҳуқуқ ва эркинликларини вужудга келтиради.

Шу ўринда айтиш мумкинки, сиёсий партия истиқболдаги қонуниятларни моделлаштириш орқали давлат ва жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини инobatга олиб, беш йиллик муддатга прогнозлаштиришни амалга оширади.

Қонун лойиҳаси устида ишлаш жараёнида парламентдаги партиялар фракциялари ўзаро рақобатлашади ва шунга мувофиқ равишда қонунчилик жараёни сифатини оширишнинг асосий элементи бўлган ушбу рақобат муҳитини яратадилар. Партия фракциялари ва гуруҳлари деярли ҳар бир ўқишда лойиҳани ишлаб чиқишда ва қайта кўриб чиқишда қатнашиши, унинг мазмуни бўйича таклифлар ва эътирозлар билдириши мумкин. Лойиҳадаги зиддиятли масалаларни ва келишмовчиликларни ҳал қилиш учун келишув комиссияси тузилиши мумкин, унда фракциялар Қонунчилик палатасидан ўз номзодларини таклиф қилиши мумкин.

Сиёсий партия фракцияларининг қонун ижодкорлиги жараёнида парламентнинг иш режаси алоҳида аҳамиятга эга. Бу борада ривожланган хорижий давлатлар тажрибасидан келиб чиқиб айтиш мумкинки, фракцияларнинг компромиссини таъминлаш масаласи парламент томонидан алоҳида регламентлаштирилган. Хусусан, Германияда Бундестаг [12], Жанубий Кореяда [13] Спикер парламент иш режасини ишлаб чиқишда фракцияларнинг манфаатини инobatга олади.

Таъкидлаш жоизки, вакиллик органлари томонидан қонун ижодкорлиги функциясини амалга ошириш ҳали етарлича мукамал даражада эмас, унинг сифати ва самарадорлигини ошириш бугун ҳам долзарб. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-5505-сонли Фармони билан тасдиқланган (2018 йил 8 август) “Норма ижодкорлиги фаолиятини такомиллаштириш концепцияси” да норма ижодкорлиги йўналишида мавжуд бўлган камчиликлар турли соҳалардаги ижтимоий муносабатларни тарқоқ ҳолда тартибга солиш салбий амалиётининг давом этишига олиб келмоқда, бу эса ҳуқуқий коллизиялар, ҳуқуқни қўллашда турлича талқин қилиш ва мураккабликлар юзага келишига сабаб бўлмоқда [14], – деб белгиланган. Ушбу жараёнга фуқаролар, ОАВ, тадбиркорлик субъектлари, фуқаролик жамияти институтлари илм-фан вакиллари кенг жалб этиш ишларини самарали ташкил этиш орқали норма ижодкорлигида жамоатчилик муҳокамаларининг таъсир даражасини ошириш зарурлиги алоҳида қайд этилган.

Биз норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини баҳолаш ва муҳокама қилиш жараёнига ўз электоратини жалб қилиш имкониятига эга бўлган партиялар фракциялари ва гуруҳларининг роли катта эканлигини алоҳида таъкидлаймиз.

Партиялар фракциялари ва гуруҳлари томонидан лойиҳаларнинг эълон қилиниши электоратни, жамоат бирлашмаларини ва фуқароларни қонун ижодкорлиги фаолияти тўғрисида ўз вақтида хабардор қилиш имконини беради. Бундан ташқари, бу уларнинг ижроси устидан жамоатчилик назоратини таъминлаш, оммавий ахборот воситаларида, илмий анжуманларда энг муҳим қонун лойиҳаларини жамоатчилик муҳокамаларини ташкил этиш имконини беради [15]. Ушбу чора-тадбирлар қабул қилинган қонунни амалга оширишда ўта аҳамиятли бўлган масала – фуқароларнинг қонун ижодкорлигига дахлдорлик ҳиссини шакллантиришга ёрдам беришидир. Шунинг учун фракцияларнинг қонун ижодкорлиги фаолияти самарадорлигини ошириш учун фуқаролик жамияти институтларини қонун чиқаришни назорат қилиш тизимини доимий равишда ривожлантириш, қабул қилиш ва амалга оширишда ошкоралик, очикликка эришиш мақсадга мувофиқдир.

Қайд этиш жоизки, парламентдаги сиёсий партиялар фракцияларининг қонун лойиҳалари ҳар томонлама ва тўлиқ кўриб чиқилишида электорат билан муҳокама қилиш муҳим аҳамиятга эга. Мазкур муҳокамалар фракция электорати манфаатлари нуқтаи назардан қонунчилик жараёни натижалари учун кенг жамоатчилик эътиборини жалб қилиш имкониятини беради [16]. Бундан ташқари, сиёсий партия фракцияларининг қонун ижодкорлигини амалга оширишда электорат билан муҳокама жараёнини рақамлаштириш долзарб аҳамиятга эга. Бир қатор

тадқиқотчилар, хусусан, Д.Пашенцев [17], М.Залоило [18], С. Петрова [19], Д. Биржанова [20] Н.Боброва, В. Сидоров [21], М.Адамс, С.Принцлар [22] қонун ижодкорлигини рақамлаштириш ва унда сиёсий партияларнинг иштирокини кенгайтиришга оид фикрларни илгари суради.

Сиёсий партияларнинг ҳисоботларида келтирилган маълумотлар [23] шуни кўрсатмоқдаки, 2020 йилда Ўзбекистон Халқ демократик партияси фракцияси аъзолари томонидан қонунчилик ташаббуси сифатида 2 та қонун лойиҳаси Қонунчилик палатаси мажлисига олиб чиқилди. Қонунчилик палатасида кўриб чиқилган 225 та қонун лойиҳаларига, партия фракцияси аъзолари томонидан партиянинг ижтимоий қатлами ва электорати манфаатларидан келиб чиқиб, 478 та қонун ҳужжатларига таклифлар киритилди.

“Буюк Келажак” Халқаро нодавлат-нотижорат ташкилоти томонидан Ўзбекистон Республикасида қонун чиқарувчи ҳокимият фаолиятидаги муаммолар таҳлили [24] шуни кўрсатмоқдаки, фракцияларнинг фаоллик даражаси парламентаризмнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади.

Хусусан, парламентаризмнинг муҳим белгиларидан бири инсон ва фуқаролар ҳуқуқ ҳамда эркинликлари билан боғлиқ масалалар халқчил қонун асосида тартибга солинишидир. Бу эса ўз ўрнида, фракцияларнинг тўғридан тўғри амал қилувчи қонунларни ишлаб чиқиш бўйича экспертлар ҳамда кенг жамоатчиликни жалб қилиш заруриятини оширади.

Қонун чиқариш фаолияти – бу мураккаб жараён бўлиб, унинг иштирокчиларидан ушбу соҳада маълум тажрибанигина эмас, балки тегишли билим ва малакани ҳам талаб қилади. Шунинг учун қонун ижодкорлиги субъектларини ўқитиш, уларда ушбу аниқ фаолиятда талаб қилинадиган кўникмалар ва профессионалликни шакллантириш зарур. Албатта, ҳар бир депутатнинг юрист бўлишини талаб қилиш утопия бўларди. Аммо, ҳуқуқий саводсизлик ва ҳуқуқий нигилизмни бартараф этиш ҳуқуқий маданиятни ривожлантиришнинг, қолаверса, қонун ижодкорлигининг шартларидан биридир.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, фракциялар фаолиятини илмий асосланганлигини таъминлаш мақсадида улар ҳузурида етарли билим ва кўникма ва тажрибага эга бўлган мутахассислардан иборат Жамоатчилик кенгашларини ташкил этиш таклиф этилади. Сиёсий партиялар фракциялари ҳузуридаги Жамоатчилик кенгаши фракциянинг прогностлаштириш функциясини амалга оширишга кўмаклашади. Кенгаш томонидан қонун лойиҳасига илмий асосланган хулоса бериш орқали сиёсий партиянинг яқин ва узоқ истиқболдаги позицияси партия электорати апробациясидан ўтказишга эришилади.

Шунингдек, бугунги кунда сиёсий партияларнинг қонун ижодкорлиги соҳасида ННТ ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари ўртасидаги ҳамкорликни изчил амалга ошириш мақсадга мувофиқ. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 4 мартдаги ПФ-6181-сон Фармони билан тасдиқланган 2021 – 2025 йилларда фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси асосида нодавлат нотижорат ташкилотларининг Олий Мажлис Қонунчилик палатасидаги доимий вакили институти жорий этиш белгиланган. Мазкур вакилнинг сиёсий партия фракциялари ҳамда юқорида таклиф этилган сиёсий партия фракциялари ҳузуридаги жамоатчилик кенгашлари йиғилишларига масала киритиш, савол бериш, таклиф бериш ва ўз эътирозларини асослантириш бўйича аниқ ҳуқуқ ва мажбуриятларни киритиш мақсадга мувофиқ.

Сиёсий партия фракциялари қонун ижодкорлиги жараёнининг асосий иштирокчиси сифатида ушбу жараённинг барча босқичлари иштирок этади.

Ўзбекистонда қонун ижодкорлиги икки палатали парламент тизимига эга бўлган, палаталаридан бири профессионал ва доимий бўлган давлатларга хос бўлган қонунларни қабул қилишнинг классик жараёни тарзида намоён бўлади. Қонунчилик палатасида партиялар фракциялари қонун лойиҳаларини қабул қилиш жараёнида фаол иштирок этадилар, чунки қуйи палата томонидан қабул қилинган қонунни маъқуллайдиган Сенатда бундай фракциявий тузилмалар назарда тутилмаган.

Биз Е.М.Шульманнинг бу борадаги қуйидаги фикрини қўллаб-қувватлаймиз: Партия фракциясининг қонунчилик ишларида иштирок этиши “қонун лойиҳаларини режалаштириш, ёзиш ва уни парламентдан ўтказишда катта имкониятлар яратади”. Бундан ташқари, фракция (гурух) “ўз” депутатларининг қонунчиликдаги муваффақиятли иштирокидан манфаатдор, башарти, депутатнинг уларга бўлган қизиқиши унчалик юқори бўлмаса ҳам [25]”.

Лойиҳани кўриб чиқиш Конституция ва қонунларда, Олий Мажлис палаталари регламентида назарда тутилган барча тартибларга риоя қилинган ҳолда амалга оширилиши

лозим. Қонун лойиҳасини Қонунчилик палатасига киритгандан сўнг, Спикер қонун лойиҳасини олдиндан кўриб чиқишни амалга оширадиган масъул қўмитани белгилайди. Шу билан бирга, фракциялар ва депутатлик гуруҳлари қонун лойиҳасини дастлабки кўриб чиқишда иштирок этадилар.

Қонун лойиҳасининг муҳокамаси ва у бўйича таклифлар ишлаб чиқиш бир вақтнинг ўзида ҳам сиёсий партиялар фракциялари ҳам масъул қўмита томонидан амалга оширилади. Қонун лойиҳаси бўйича масъул этиб белгиланган қўмита, фракцияларнинг фикрлари ва таклифларисиз ўз хулосасини бериши мумкин эмас. Қонунчилик палатаси Кенгаши, фракцияларнинг таклиф ва тавсиялари асосида тайёрланган масъул қўмитанинг хулосаси асосида аниқ бир қарорга қабул қилади.

Масъул қўмита томонидан қонун лойиҳаси бўйича ўтказиладиган дастлабки муҳокама жараёнида ҳам фракцияларнинг иштироки мажбурий алоҳида аҳамиятга. Қонунчилик палатаси Кенгаши бошқача муддат белгиламаса, масъул қўмита қонун лойиҳаси келиб тушган кундан бошлаб икки ой ичида лойиҳа бўйича фракцияларнинг фикрлари ва таклифларини келтирган ҳолда Кенгашга кўриб чиқиши учун тақдим этади. Бу ерда фракция лойиҳанинг муқобил таҳририни муҳокама қилиш учун тақдим этиш ҳуқуқига эга эканлигини таъкидлаш керак.

Агар сиёсий партиялар фракциялари томонидан муҳокамага қонун лойиҳаларининг муқобил таҳрирлари киритилса улар бир вақтда кўриб чиқилиши керак. Қонунчилик палатаси депутатларининг энг кўп миқдордаги овозини тўплаган қонун лойиҳаси биринчи ўқишда қабул қилинган ҳисобланади [26].

Қонун лойиҳалари муҳокамасининг ҳар қандай босқичида, нечанчи ўқиш бўлишидан қатъий назар маърузачи масъул қўмита лойиҳа бўйича фракцияларнинг фикрлари ва таклифларини депутатларга етказиши шарт.

Фракциялар ўз дастурий мақсадли вазифаларидан келиб чиқиб, қонун лойиҳаларининг жойларда фуқаролар иштирокидаги муҳокамасини ҳамда улар бўйича келиб тушган таклифларни ўрганишни сиёсий партиялар тегишли ташкилотларининг ходимларини жалб этган ҳолда ташкил этади. Фракциялар ўрганишлар якунларига кўра келиб тушган фикрлар ва таклифларни ўз мажлисларида муҳокама қилади, ўз дастурий мақсадли вазифаларидан келиб чиққан ҳолда таклифлар ишлаб чиқади, улар масъул қўмитага юборилади [26].

Мутахассисларнинг таъкидлашича, қонунчилик фаолиятининг самарадорлиги парламентдаги депутатлар ва фракциялар ўртасида кураш қанчалик фаол бўлишига боғлиқ [27]. Парламентдаги партия фракцияларининг фаолияти, қонун ҳужжатларини муҳокама қилиш ва қабул қилишдаги позициялари қабул қилинаётган ҳуқуқий ҳужжатларнинг сифат даражасига жиддий таъсир кўрсатмоқда. Шу билан бирга, фракциялараро муносабатлар маърифийлик ва бағрикенглик билан ажралиб туриши керак, улар қатъий ҳуқуқий асосга қурилиши лозим.

Қонунчилик палатасининг қонун чиқариш фаолияти жараёнида фракциялар қуйидаги имкониятлардан фойдаланадилар:

- фракция депутатларининг палатанинг ялпи мажлисларида ва ихтисослаштирилган қўмиталар йиғилишларидаги нутқлари;
- палатанинг ялпи мажлисларида овоз бериш;
- палата депутатларига муайян масала бўйича алоҳида фикрларини билдириш учун баёноتلар ва мурожаатлар бериш;
- эшитувлар, конференциялар, семинарлар, “давра суҳбатлари”ни ўтказиш;
- фракция раҳбарларининг, шунингдек фракция аъзоларининг ижро этувчи ҳокимият мансабдор шахслари билан учрашувлари;
- фракцияларнинг кенгайтирилган йиғилишларига давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари вакилларини таклиф этиш ва бошқалар.

Е.М.Шульман самарали қонун ижод қилишнинг олтита омилини ажратиб кўрсатади: парламентнинг ваколатлилиги; парламентнинг ташқи босимдан мустақиллиги; парламент ичидаги депутатлик бирлашмаси ва депутатнинг мустақиллиги ва етарли қонунчилик ваколатлари; парламент томонидан турли масалалар бўйича маданий баҳс-мунозара ўтказиш ва манфаатларни қонуний мувофиқлаштириш (келишиш) учун майдон (муҳит) яратиш; ташқи мустақил экспертларнинг қонунчилик жараёнига кира олиши; парламент фаолиятининг шаффофлиги [28]. Бизнинг фикримизча, амалда ушбу омилларнинг барчасидан қонун чиқарувчи фаолият жараёнида вакиллик органларида ташкил этилган партия тузилмалари фойдаланиши мумкин. Улардан моҳирона фойдаланиш, амалда кўрсатилгандек [29], ўз электоратининг эътиборини партияларнинг парламент фаолиятига жалб қилиш имкониятини беради.

Мамлакатимиз Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2020 йилдаги Мурожаатномасида билдирилган вазифаларни ҳисобга олган ҳолда шуни таъкидлаш керакки, қонунчилик жараёнининг сифати ва самарадорлиги кўп жиҳатдан парламент аъзолари ўз фаолиятини ташаббускор, эркин олиб бориш имкониятига эга бўлишига, мустақил экспертиза, оммавий ахборот воситаларининг эътиборини жалб қилиш ва жамоатчилик фикри каби воситалардан қандай фойдаланишига боғлиқ.

Шундай қилиб, қонун лойиҳаси бўйича ошкора мунозара ва жамоатчилик муҳокамаси ўтказилиши унинг сифатига ижобий таъсир кўрсатади, бундай мунозаралар ва муҳокамалар энг кўп манфаатдор томонларни жалб қилган ҳолда амалга оширилади.

Вакиллик органларидаги партия тузилмаларининг қонунчилик функциялари фракция томонидан қонун лойиҳасини ҳар томонлама муҳокама қилишни таъминлашга қаратилади. Таъкидлаш жоизки, ушбу иш қонун лойиҳасини муҳокама қилиш учун қўшимча канал бўлиб, унинг аҳамияти, самараси кўп жиҳатдан партиялар тузилмалари фаолияти ва жамоатчилик эътиборини (электорат, фуқаролик жамияти институтлари ва бошқалар) қонун ижодкорлиги жараёнларига жалб қилинишига боғлиқ.

Қонун ижодкорлиги – сиёсий партияларнинг парламентдаги фаолиятида, шунингдек назорат фаолияти электорал, оммавий ташвиқот ва тарғибот ишлари каби парламентдан ташқари шакллари билан бир қаторда ҳал қилувчи омил ҳисобланади.

Сиёсий партия фракциясининг позициясидан қатъи назар депутат ўз нуқтаи назарини билдирадиган қонун лойиҳаларини эркин муҳокама қилиш ва билдириш масаласи доим долзарб бўлиб келган. Дунёда ушбу масала бўйича 3 хил модель шаклланган: 1) индивидуаль модель (АҚШ), яъни партия позициясидан қатъий назар депутат ўз билганича овоз бериши мумкин; 2) фракция ягона депутат сифатида овоз беради, яъни қатъий фракцион интизомга амал қилинади (Буюк Британия, Франция, ГФР); аралаш модель (Бельгия, Швейцария, Нидерландия ва ҳ.к.) [30].

Бизнингча юқорида келтирилган 2-моделни парламентимиз амалиётига ҳам қўллаш мақсадга мувофиқ. Ҳар бир депутат ўз партиясига содиқлигини намоён этиш мақсадида фракция позициясини қўллаб-қувватлаб овоз бериши мажбурий бўлиши шарт. Ушбу қоида фракциялар фаолиятини тартибга солувчи локаль ҳужжатларда ҳам мустаҳкамланиши лозим. Албатта, ҳар бир депутат фракция йиғилишида қонун лойиҳаси бўйича ўз фикрини эркин билдириш ҳуқуқига эга, аммо у партия дастури ва парламентдаги партия тузилмаларининг кўрсатмаларини ҳисобга олган ҳолда парламентда овоз бериши лозим бўлади.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, сиёсий партия фракцияларининг қонун ижодкорлиги жараёнидаги иштироки сиёсий партия ва электоратнинг манфаатларини мазкур жараённинг барча босқичида сайёр учрашувлар, сиёсий партия веб-сайтлари орқали он-лайн муҳокамалар, шунингдек, экспертлар ва фуқаролик жамияти институтлари билан инновацион мулоқот платформалари орқали илгари сурилади.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Проблемы государственного управления. Ежемесячный обзор зарубежной литературы. Июнь 2018г. Том 2. №6 (7). – Т., 2018. – С. 8.
2. Шульман Е. М. Фракции, комитеты, аппарат: Участие парламентских партий в законотворческом процессе // Политическая наука. – 2015. – №. 1. С 180.
3. Джавакова К. К вопросу повышения эффективности участия партийных фракций в законотворческой деятельности // Fuqarolik jamiyati. Гражданское общество. – 2016. – Т. 13. – №. 4. – С. 63-67.
4. Чесноков Д. Г. Сравнительный анализ реализации достижения целей социально-политических программ двух парламентских партий КПРФ и «Справедливая Россия» // Экономика и социум. – 2020. – №. 8. – С. 343-354.
5. Høyland B., Hobolt S., Hix S. Career ambitions and legislative participation: the moderating effect of electoral institutions // British Journal of Political Science. – 2019. – Т. 49. – №. 2. – С. 491-512.
6. Одиқориев Х., Тультеев И. Икки палатали парламент. – Т., 2005, Б 82-83
7. Теория государства и права / Под ред. В.К. Бабаева. – М.: Юристъ, 2012. - С.330-331.
8. Одиқориев Х.Т. Ўзбекистон Республикасида қонун чиқариш жараёни. – Т., 1995, 87-88 – бетлар. Уша муаллиф: Конституция ва баркамол жамият орзуси. Т., 2012, 313-бет.
9. Исмаилов Б.И. Реализация права законодательной инициативы в правоприменительной практике зарубежных стран и Республики Узбекистан. – М., 2008. – С.34.

10. Законодательные инициативы и политические партии в Швейцарии // <https://www.swissinfo.ch/rus>
11. Джавакова К. К вопросу повышения эффективности участия партийных фракций в законотворческой деятельности //Fuqarolik jamiyati. Гражданское общество. – 2016. – Т. 13. – №. 4. – С. 63-67.
12. https://www.bundestag.de/en/documents/parliamentary_documentation
13. <https://www.assembly.go.kr/assm/userMain/main.do>
14. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 08.08.2018 й., 06/18/5505/1639-сон; 09.11.2019 й., 06/19/5870/4010-сон
15. Худайбердиев А. Парламентда қонун ижодкорлиги жараени // Фалсафа ва ҳуқуқ. – 2005. – № 1. – С. 65–69.
16. Шульман Е. М. Фракции, комитеты, аппарат: Участие парламентских партий в законотворческом процессе //Политическая наука. – 2015. – №. 1. С 180.
17. Пашенцев Д. А. Российская законотворческая традиция перед вызовом цифровизации //Журнал российского права. – 2019. – №. 2 (266). С5-18.
18. Залоило М. В. Некоторые вопросы цифровизации процедур оценки проектов нормативных правовых актов //Российское государствоведение. – 2018. – №. 4. – С. 138-149.
19. Петрова С. В. Политические процессы в Российской Федерации в условиях глобальной цифровизации //Государственное и муниципальное управление. Ученые записки. – 2019. – №. 4. С 173-176.
20. Биржанова Д. М. Перспективы демократизации нормотворчества на основе процесса цифровизации //Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2018. – №. 3. С 164.
21. Bobrova N., Sidorov V. Leading Provisions of the Digitalization, Law, and Science //6th International Conference on Social, economic, and academic leadership (ICSEAL-6-2019). – Atlantis Press, 2020. – С. 317-322.
22. Adams M., Prins C. Digitalization through the lens of law and democracy //Digital democracy in a globalized world. – Edward Elgar Publishing, 2017. P 3-23.
23. Қуйида келтирилган барча фракцияларга оид маълумотлар сиёсий партияларнинг Олий Мажлис Қонунчилик палатасидаси фракцияларининг 2020 йилдаги фаолияти бўйича тайёрланган Ҳисоботидан олинган.
24. <https://uzbekistan2035.uz/wp-content/uploads/2019/05/Концепция-Развития-Узбекистана-UZB.pdf> Т., - 85-86-б. / <https://uzbekistan2035.uz/uzbekistan-2035/>
25. Шульман Е.М. Фракции, комитеты, аппарат: участие парламентских партий в законотворческом процессе / Политическая наука. 2015. № 2. - С. 180.
26. 2003 йил 29 августда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг Регламенти тўғрисида»ги Қонун // <https://www.lex.uz/acts/39573>
27. Файзиев Ш.Х. Қонун ижодкорлиги жараёнини такомиллаштириш: миллий ва хорижий тажриба. Монография – Т., 2020. – Б. 6.
28. Шульман Е.М. Политические условия и факторы трансформации законотворческого процесса в современной россии: автореф. дис. канд. полит наук. – М., 2013. – С. 11.
29. Членами фракции Демократической партии «Миллий тикланиш» рассмотрен ряд законопроектов / <https://parliament.gov.uz/ru/events/fractions/34017/>, режим доступа открытый, дата обращения 31 марта 2021г.
30. Куликов В.В. Место и роль партийных фракций в парламентах стран запада: сравнительный анализ. С 193-196. // <https://cyberleninka.ru/article/n/mesto-i-rol-partiynyh-fraktsiy-v-parlamentah-stran-zapada-sravnitelnyy-analiz-1/viewer>